

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 51

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

**ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАКОРДОННОЇ
НАУКИ Й КУЛЬТУРИ
XIX — ПОЧАТКУ XXI СТОРІЧ**

Вибрані статті та матеріали

5

Львів — 2022

ВСТУПНЕ СЛОВО

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЛЕГА КУПЧИНСЬКОГО ПРО ВИДАТНИХ ЛЮДЕЙ УКРАЇНИ І СВІТУ

Російська імперія навіть у періоди, коли її очільники та еліта пробували проводити реформи, послаблюючи пута абсолютизму, ніколи не відмовлялася від подальшого стискання зашморгу і українофобства. Не шкодувала великих ресурсів, щоб задушити українство у ліберальній імперії Габсбургів, просувала під личиною захисту славізму через русофільство москвофільські ідеї¹. При цьому, пильно стежачи за чільними представниками українофільства і використовуючи їхні несприятливі життєві обставини чи конфлікти або ж просто купуючи за великі гроші, намагалася залучити у ряди своїх прихильників найбільш яскраві особистості (як це трапилося, наприклад, з Яковом Головацьким). А коли і цього виявилось замало,— з'явився таємний циркуляр міністра внутрішніх справ графа Петра Валуєва від 30 липня 1863 р. про заборону видань українською мовою, спричинену небезпекою масового поширення українофілами „політичних задумів“ під виглядом запровадження писемности й просвіти, і, відповідно, набуттям питання про українську літературу винятково політичного забарвлення². За цим таємним циркуляром постав офіційний указ імператора-реформатора Олександра II, підписаний 30 травня 1875 р. на курорті у Баг-Емсі, який забороняв і публічні виступи українською мовою, і ввезення на територію імперії книг, надрукованих українською мовою³.

І певною реакцією на ці події стала поява у Львові Товариства імені Шевченка (11 (23) грудня 1873 р.), яке 1893 р. транс-

¹ Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник в громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті).— Львів, 2003.— 498 с.

² Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847—1914): Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Г. Боряк.— К., 2013.— С. 73—79.

³ Савченко Ф. Заборона українства 1876 року: до історії громадських рухів на Україні 1860—1870-х рр.— Харків, 1930.— С. 381—383.

формувалося у Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), ставши першою невизнаною українською академією наук з пріоритетом до проблем українознавства, а друкований орган Товариства „Записки НТШ“, число томів яких наближається до 275, до сьогодні залишається головним світовим виданням з україністики.

Звичайно, до Першої світової війни зведення монументальної будови НТШ як першої української академії наук, почесними і дійсними членами якої були провідні європейські науковці, в рамках якого сформувалися загальнонаціональні часописи „Діло“, „Зоря“, „Літературно-науковий вістник“, українське видавництво, де друкували свої україномовні твори письменники з Наддніпрянщини Леся Українка, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький та інші, де виходили збірники джерел, етнографічних матеріалів, пам'яток мови і культури, було б неможливим тільки за потуг одних галичан, серед яких понад 95 відсотків становили незаможні селяни та міщани невеликих міст. Нащадки козацької старшини, які часто носили генеральські еполети на російських мундирах або зводили заводи та прокладали залізничні колії на Наддніпрянщині, ділилися своїми статками для зведення будівлі НТШ, керуючись при цьому не тільки ностальгією за славним минулим своїх предків, але й отримуючи змогу втерти носа російській знаті — одним з основних напрямів наукової діяльності НТШ було дослідження українського козацтва.

Заслуги НТШ у становленні української науки, зокрема власне українознавства, були настільки вагомими, що відразу під час короткої окупації Галичини у вересні 1914 — червні 1915 р. було ліквідоване НТШ і його видавництво і почалися репресії проти українських активістів (зокрема, були заслані очільники видавництва Михайло Мочульський та Август Дермаль). Те саме повторилося і 1939 р., коли НТШ та його інституції були розпущені як непотрібні за наявності Академії наук УРСР (ліквідація Романа Зубика). Почасті такий підхід триває і сьогодні, коли НТШ (відроджене в Україні 21 жовтня 1989 р.) не тільки не отримало державної підтримки з відродженням української державності, але й узагалі опинилося на межі виживання. Товариству навіть не повернули всіх приміщень, конфіскованих радянською владою, а „Записки НТШ“ викреслили із числа фахових видань не через їх низький рівень, а через відставання в гонитві за дорогими надуманими вимогами потрапляння в міжнародні інформаційні бази WOS (де індексуються англійські видання) та Scopus (де індексуються переважно технічні та природничі видання). При цьому вся світова україністика далі користується „Записками НТШ“, тоді як молодим українським науковцям публікації у цьому часописі не зараховуються. НТШ сьогодні переживає особливо важкі часи. У су-

часній Україні достатньо багато олігархів і корумпованих чиновників, але немає таких меценатів, як Єлизавета Милорадович-Скоропадська (12 січня 1832 — 27 березня 1890), Василь Симиренко (19 березня 1835 — 17 грудня 1915) чи Євген Чикаленко (21 грудня 1861 — 20 червня 1929).

1989 р., коли відроджувалося НТШ в Україні, всі добре розуміли, що потрібна людина, якій була б під силу велика і цюгенна праця, здатна підтримати своїми плечами споруду НТШ. Водночас вона повинна бути організатором різних наукових заходів — конференцій, симпозіумів, конгресів в Україні та за кордоном. Дуже важливою у цьому була підготовка наукових видань Товариства. На першому місці стояло відновлення „Записок НТШ“, які не тільки повинні були зберегти рівень українських довоєнних томів, але й продемонструвати сучасну українознавчу науку. До того додавались збірники конференцій Товариства і його секцій і комісій, не кажучи про монографічні праці. Було зрозуміло, що така посада не тільки вимагатиме титанічних зусиль і праці, а також самопожертви, насамперед відмову від значної частини власної наукової творчості. Переважна більшість творчих людей, перш за все вчених, глибокі індивідуалісти і самотники, заглиблені в таємниці предмета свого дослідження. Для них проблемою є виділення крихти часу навіть для найближчих людей — дружини чи дітей. Одиниці можуть пожертвувати своїм часом для близьких співробітників чи учнів. А тут цюгенна виснажлива робота з організації та оцінки робленого і зробленого, редагування і доведення до єдиних вимог чужих робіт різного рівня, а водночас — непросте спілкування з авторами (частина яких нерідко схожа на примадонн модних і екстравагантних театрів у своїх муках творчості, а частина просто замучена невдачами і пошуками додаткового заробітку до тих невисоких і не завжди „повних“ ставок).

Така людина, на щастя, знайшлася. Олег Антонович Купчинський звалив на себе цю важку будівлю, яка становить головну частину всієї споруди НТШ. Це видавнича діяльність. Із того часу він вже багато років віддає левову частку свого часу іншим... Результатом цієї титанічної праці нині є поява щорічних томів відроджених „Записок НТШ“ (починаючи з т. ССXXI) в середньому по 700 сторінок. Сюди варто додати ще редаговану ним бібліографію всіх томів „Записок НТШ“ (автор В. Майхер), доведену до т. ССXLV⁴. Тут не згадуємо ін-

⁴ Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи I—ССXL 1892—2000 / Уклад. В. Майхер. Відп. ред. О. Купчинський.— Львів, 2003.— 739 с.; 25 томів Записок Наукового товариства імені Шевченка у відновленому в Україні товаристві 1990—2003. Томи ССXXI—ССXLV / Відп. ред. О. Купчинський.— Львів, 2003.— 109 с.

ших...⁵ Вміння чекати, заохочувати і наполягати, вроджений талант аналітика, блискуча здатність виділити раціональну зернину, відкинувши полову, змусити автора, не образивши його і не відбивши охоту до продовження праці, так переробити текст, щоб він з бридкого каченяти перетворився у красеня лебедя⁶. Зауважимо, що Олегові Купчинському завжди притаманна спокійна, врівноважена, з дипломатичним тактом манера спілкування, здатність переконати і відомого авторитета, і впертого початківця, впевненого у своїй неоціненій іншими геніальності,— все це дало змогу зробити „Записки НТШ” сучасної доби та інші публікації Товариства не тільки гідними своїх попередників, але й виданнями світового рівня. На сьогодні (перший том з'явився 1892 р.) вийшло 274 томи. Незалежно від того, де б з'являлись томи видання і в яких роках, їх одна нумерація продовжувалась (за редакцією Олега Купчинського з 1990 по 2020 р. надруковано 54 томи).

Олег Купчинський належить до науковців покоління, становлення якого припало на ті часи, коли історична наука як наука партійна перебувала під пильним наглядом відповідних цензорів і установ, у яких тексти ретельно вичищувалися від будь-яких найвіддаленіших натяків, які б можна було прив'язати до „українського буржуазного націоналізму”, а найбільш популярною тематикою для західноукраїнських науковців, окрім боротьби з класовими ворогами, було поширення ідей марксизму на цих теренах. Займатися справжньою науковою україністикою можна було хіба в царині ономастики, а також джерелознавства та допоміжних історичних наук. І цим дисциплінам став служити Олег Купчинський. Останнє, звичайно, потребувало неабиякої фахової підготовки, а водночас через складність ці питання менше цікавили самих цензорів. Крім усього іншого, такий напрям залишався вузько-професійним і малодоступним загалові. Це величезна глиба матеріалів (узяти хоча б документальні фонди центральних державних історичних архівів України і рукописні відділи наукових бібліотек), котрих, з точки зору змісту та хронології, нині опанувати неспроможні цілі інститути, при тому ніколи — один заклад. Тут досі криються невикористані писемні пам'ятки, без яких історичні реконструкції ще довго залишатимуться неповними або ж гіпотетичними. Але без них не зможе обійтися справжня наука. Саме цей напрям наукової праці допоміг віднайти і зберегти ці крихти інформації, які з різних причин танули або ж залишалися недо-

⁵ Див.: Купчинський О. Каталог відродженого НТШ. 1990—2007 роки // Каталог видань Наукового товариства ім. Шевченка в Україні. 1990—2007 роки / Уклад.: В. Майхер, І. Мельничук.— Львів, 2008.— С. 5—10.

⁶ Пор.: Ярослав Миколайович [Олег Романів]. Вони забезпечують видавничу діяльність НТШ // Вісник НТШ.— Львів, 1999.— Ч. 22.— С. 28.

ступними дослідникам. І якщо покоління дослідників, до яких належить Олег Купчинський, ґрунтовно намагалося використати і дослідити кожну пам'ятку, яка могла б послужити джерелом подальших українознавчих студій, то серед молодого покоління істориків нині переважають тенденції відкидання літописів або ж їх фрагментів, сенсаційні „викриття” на зразок сфальшування „Слова о полку Ігоревім” (не задумуючись при тому, звідки ценці кінця XVIII ст. могли знати конструкції „шоломів латинських” чи „мечів харалужних” або ж топографію околиць Пліснеська, яке ще археологи середини XX ст. шукали під Києвом⁷) чи фантазії на тему, що мав на увазі літописець, описуючи ту чи ту битву...

У тому згаданому та не згаданому історичному контексті наукова продукція Олега Купчинського гідна подиву. За 60 років своєї наукової діяльності (почав, як згадує, зі скромної статті-повідомлення під псевдонімом на сторінках університетської газети „За радянську науку” про студентську вандрівку в Карпати наприкінці 1950-х, далі, 1961 р., у газеті „Вільна Україна” під назвою „Говорять архівні матеріали” з'явився допис про виставку документів ЦДА України у Львові, присвячену 100-річчю від смерті Т. Шевченка (у співавторстві). Він — співупорядник 16 колективних збірників документів і матеріалів, присвячених різним темам і особам в історії України, Каталогу пергаментних документів ЦДА України у Львові (1233—1799), п'яťох монографій, чотирьох збірників власних праць (п'ятим є нинішня книжка), відповідальний редактор десятків тематичних збірників НТШ, редактор (упродовж 1990 — до сьогодні) 54 томів „Записок НТШ”, „Енциклопедії НТШ” (вийшло чотири томи) тощо. Олег Купчинський — учасник багатьох українських і міжнародних наукових конференцій (Для мене Олег Антонович Купчинський відомий не лише з праці в Інституті суспільних наук АН УРСР у Львові, але й як порадник, рецензент і якоюсь мірою учитель.)

⁷ Войтович Л. Кілька реплік з приводу дискусії про автентичність „Слова о полку Ігоревім” // Україна в Центрально-Східній Європі.— К., 2006.— Вип. 6.— С. 595—605; його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності „Слова о полку Ігоревім” // „Слово о полку Ігоревім” та його доба: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. Галич, 24 жовтня 2007 року.— Галич, 2007.— С. 17—33; його ж. „Келійний літописець” Дмитра Туптала та „Слово о полку Ігоревім” // Львівська медієвістика.— Львів, 2007.— Вип. 1: Дмитро Туптало у світлі українського бароко.— С.187—197; його ж. Чи були мечі харалужні? // Вісник Інституту археології.— Львів, 2007.— Вип. 2.— С. 74—79; його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності „Слова о полку Ігоревім” та стосовно його авторів // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Історично-філософської секції.— Львів, 2008.— Т. CCLVI.— С. 32—49; його ж. К дискусії о подлинности „Слова о полку Ігоревім” и его авторах // *Rossica Antiqua*.— Санкт-Петербург, 2011.— № 1(3).— С. 43—59.

Тут окремо не можемо не згадати колективні праці про документи і матеріали, які Олег Купчинський шукає і подає до збірників, пов'язаних з життям і творчістю (також вшануванням) Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Драгоманова, Володимира Гнатюка, вагомості для української культури і науки таких джерело-знавчих зібрань, у яких бере участь, як „Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів” (1970), „Русалка Дністрова. Документи і матеріали” (1989). Чільне місце посідає зібране Іларіоном Свенціцьким, а коментоване і видане Олегом Купчинським „Листування українських славістів з Францем Міклошичем” (1993), а нещодавно опубліковане „Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби” (2016).

Вершиною багаторічного пошуку та скрупульозного опрацювання актів і документів як неоціненного джерела середньовічної та ранньомодерної історії була підготовка (у співавторстві) „Каталогу пергаментних документів ЦДІА УРСР у Львові, 1233—1799”, виданому 1972 р., коли вже почала згортатися „політична відлига”. У ньому подано відомості про 1134 акти та документи, значна частина з яких до того часу частково або не перебувала в науковому обігу⁸. Передмова Олега Купчинського, яка містить історію формування колекції пергаментних грамот ЦДІА України у Львові, її втрати та поповнення, наявність подібних грамот у різних фондах архіву, виявлення фальсифікатів та іншу цінну інформацію, досі залишається зразком інструкції для архівістів та істориків.

1997 р. вийшов огляд „Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV — першої половини XV ст.” з 14 оригінальними текстами грамот та примітками до них⁹.

Зауважимо також, що багато років вчений збирав усі можливі сліди діяльності державної канцелярії Галицько-Волинського князівства, публікував статті на цю тематику, виступав на різних конференціях з цього питання. Врешті, попри велику редакційну роботу щодо підготовки до друку „Записок НТШ” та інших видань Товариства, Олег Купчинський завершив монографію „Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть” (2004)¹⁰. На наш погляд, це дослідження

⁸ Каталог пергаментних документів ЦДІА УРСР у Львові. 1233—1799 / Каталог склали і підготували до друку О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький.— К., 1972.— 696 с.

⁹ Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV — першої половини XV століть // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 1997.— Т. ССXXXIII.— С. 333—359.

¹⁰ Купчинський О. Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти.— Львів, 2004.— 1282 с.

обсягом 1282 сторінки не тільки залишиться на довгі роки неоціненним збірником добре опрацьованих джерел історії княжої доби, але завжди буде переконливо демонструвати рівень загальносуспільної і політичної культури Галицько-Волинської держави на загальноєвропейському тлі¹¹.

Різна історична тематика опрацьована Олегом Купчинським на основі актових книг Руського воєводства в монографії „Земські та городські судово-адміністративні документальні фонди Львова” (К., 1988, 99 с.).

А взагалі, якщо б Олег Купчинський не здійснив нічого іншого, крім редагування „Записок НТШ”, то і цього було б достатньо, щоб назвати його Великим будівничим української науки. Число авторських публікацій Олега Антоновича Купчинського сягає понад 800 позицій¹². Причому окремі з них мають понад тисячу сторінок. Надруковано багато рецензій і оглядів, а скільки їх не надруковано, але не раз розібрано з різними авторами „Записок НТШ”, а тепер ще й „Енциклопедії НТШ”?

До речі, задум підготовки „Енциклопедії НТШ” Олегом Купчинським не випадковий. Зустрівшись із явними спробами неухаги до НТШ, шляхом зведення його до маргінального явища, Олег Купчинський почав реалізовувати ще один гігантський проєкт — багатомну „Енциклопедію НТШ”, яка засвідчила титанічну працю науковців кола НТШ, насамперед у царині україністики. Олег Купчинський говорив на одному із зібрань, яке передувало початку підготовки видання: „Хоч мій задум не популярний, я почну, а хтось після мене продовжить... НТШ вартує того...” Ризикуємо припустити, що тут мало значення і давнє зацікавлення вченого біографістикою, яка, на його думку, „нагадувала народові про втрачене, про минуле її відомих людей, що було небажане для колонізаторів незалежно від того, чи це була Російська імперія, чи Радянський Союз”¹³. У цьому проєкті Олега Купчинського, як організатора видання, а згодом відповідального редактора, була також три-

¹¹ Войтович Л. Видання століття // Дзвін (Львів).— 2005.— № 10 (732).— С. 143—145.

¹² Відома бібліографія за станом на 2006 р.: Трегуб М. Матеріали до бібліографії праць Олега Купчинського // До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя.— Київ; Львів, 2004.— Т. I.— С. 17—56; Олег Купчинський. Бібліографічний покажчик / Укл. М. Трегуб.— Львів, 2006.— 232 с. На сьогодні бібліографія праць О. Купчинського ще не зібрана і тим більше не публікована.

¹³ Купчинський О. Правдивим пером — про минуле. Василь Верига — дослідник української новітньої історії та еміграції // Василь Верига. На службі народній... Визначні постаті української діаспори.— Львів; Торонто, 2007.— С. I—XII.

віальна, але винятково актуальна причина: *конечність написання багатотомної праці під назвою „Історія Наукового товариства ім. Шевченка”, яку віддавна чекає національна наука. „Енциклопедія НТШ” як збірна праця великого колективу подає значний за обсягом, не раз раніше не зауважений матеріал і реєстр статей (енциклопедичних гасел), фіксує список людей, інституцій, різні явища, яких вже не зможуть оминати (бо забули або не знали) автори майбутніх книг. Вона, крім того, об’єднує науковців навколо Товариства в рамках усього світу. З історією НТШ пов’язані імена сотень українських іноземних учених, котрі зробили важливий внесок в українську та світову науку. Сьогодні появилось друком чотири томи цього видання (на підході п’ятий). „Енциклопедія НТШ”, її упорядники, редактори (їх нині три, а деколи аж чотири!) отримують високу оцінку наукової громадськості України¹⁴.*

Ми згадали здебільшого про більші чи менші книжкові видання Олега Купчинського. У нього, крім того, сотні статей, повідомлень, оглядів, рецензій, виступів... Останніх десять років дослідник збирає порозкидані по різних виданнях свої грібні дослідження і намагається їх видавати окремими книжками з підзаголовком „Вибрані статті та матеріали”. На сьогодні вийшло вже чотири томи (збірники) цих праць, які загалом комплектуються за відповідною тематикою. Нині, як ми вже відзначали, поданий до уваги наукової громадськості п’ятий.

Перший із цих збірників присвячений українській мові та ойконімії. Звертаємо увагу на тлумачення і географічний засяг назв, опрацьованих у статті „Літописні географічні назви „Микулин” і „Рожне поле” та їх історична територія у XI—XIII століттях”, а також на генезу найдавніших географічних назв на -ичі та загальну історико-географічну інтерпретацію цих назв¹⁵ (завдяки вражаючій працездатності Олегові Антоновичу вдалося „вистрелити” ще 1981 р. таким потужним дослідженням, як „Найдавніші слов’янські топоніми України як джерело історико-географічних

¹⁴ Див. рецензії: Гирич І. Наукове товариство імені Шевченка: Енциклопедія / Відп. ред. О. Купчинський.— Львів, 2012.— Т. 1: А—Бібл.— 600 с. // Український археографічний щорічник. Нова серія.— К., 2018.— Вип. 21—22.— С. 917—920; Гелей С. Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія.— Т. 4: Грин—Даш / Відп. ред. О. Купчинський.— Київ; Львів; Тернопіль, 2019.— 620 с. // Вісник НТШ.— Львів, 2020.— Ч. 64.— С. 109—111; Ясь О. Наукове товариство імені Шевченка: Енциклопедія / Відп. ред. О. Купчинський.— Київ; Львів; Тернопіль, 2012.— Т. 1: А—Бібл.— 600 с.; 2014.— Т. 2: Бібл—Вес.— 616 с.; 2016.— Т. 3: Вес—Глин.— 620 с.; 2019.— Т. 4: Глин—Даш.— 620 с. // Український історичний журнал (Київ).— 2021.— Берез.—квіт.— № 2 (557).— С. 196—198.

¹⁵ Купчинський О. Студії з історії української мови та ойконімії: Вибрані статті та матеріали.— Львів, 2011.— [Т.] 1.— 467 с.

досліджень", яке залишається і ще довго залишатиметься блискучим зразком української ономастики і джерелом подальших студій слов'янського етногенезу¹⁶). До збірника також увійшли такі мовознавчі студії, як: „Мова „Казання Мелетія Смотрицького на похорон отця Леонтія Карповича 2 листопада 1620 року“, „Українська церква і питання української (руської) народнорозмовної мови у другій половині XVI—XVII століть“, „Мовні особливості українськомовних текстів актових книг Святоюрської юрисдикції XVI—XVII століть (Окремі питання)“, а також „Зі спостережень над символами староукраїнського звичаєвого права та їх мовним вираженням“.

У другому томі (збірнику) зібрані роботи автора з архівознавства і прикладної архівістики, джерелознавства, дипломатики, хронології, кодикографії, археографії і питань підготовки наукових видань, історії установ, досліджень архівних фондів і тематичні огляди документів і матеріалів українських і закордонних архівів і бібліотек, а також рецензії, які є окремими дослідженнями, що потребували кропіткої праці¹⁷. Багато статей із цього збірника зберігають практичну цінність, зокрема статті, присвячені підготовці каталогу судово-адміністративних фондів України XV—XVIII ст. і створення науково-довідкового апарату до цих фондів та описанню і каталогізації картографічних творів. Тут автор торкався дискусії навколо принципів створення спеціальних каталогів карт, дотримуючись засад, згідно з якими такі каталоги повинні відображати не тільки склад, зміст, характер датування, масштаб, спосіб виконання, стан збереження та інші дані картографічних творів, але й у багатьох випадках розкривати зміст карт дослідникам різних профілів, засвідчувати ті моменти змісту, які виникли при складанні карти, і ті, які набули під час технічного виготовлення, виробництва та її використання. Актуальними видаються статті, присвячені розшифруванню та ототожненню фотодокументів та їх описування в архівах і бібліотеках. З 1978 р., коли деякі із цих статей були опубліковані вперше, в цьому плані мало що змінилося.

Третій том — це статті про людей, про видатних особистостей української науки та культури, праця декотрих із них через різні історичні (і не лише) обставини не завжди належно оцінена, а то й забута¹⁸. До книжки увійшло 40 студій. Вони стосуються,

¹⁶ Купчинський О. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на -ичі).— К., 1981.— 251 с.

¹⁷ Купчинський О. Прикладна архівістика та спеціальні історичні дисципліни. Статті та повідомлення.— Львів, 2011.— [Т.] 2.— 755 с.

¹⁸ Купчинський О. Відомі та маловідомі постаті національної науки й культури. Вибрані статті та повідомлення.— Львів, 2011.— [Т.] 3.— 665 с.

наприклад, таких особистостей, як Могест Гриневецький, Михайло Гарасевич, Варлаам Компаневич, Іван-Захар Авдиківський та Яків Головацький, а також Іван Вагилевич і його переклад та коментарі до „Слова о плъку Игоревѣ“, Василь Ільницький, Володислав Федорович, Карло (Кароль) Беднарський, Андрій Андрейчин, Роман-Степан Лукань, Микола Мельник, Іван-Юліян Шпитковський, Микола Кулицький, В'ячеслав Сенютович-Бережний, Михайло Тершаківець, Іван Старчук, Марія Фуртак-Деркачева, Юліян Заяць, Йосип Дзензелівський, Ярослав Падох, Василь Верига та ін.

Четвертий том (книга) статей Олега Купчинського присвячений історії та сучасності Наукового товариства ім. Шевченка. Містить 24 статті. Вагомим для книги є зібрані з різних першоджерел „Статуту, проекти статутів і регламенти (регуляміни) Товариства імені Шевченка (1893—1989)“ та „Матеріали до бібліографії „Наукове товариство ім. Шевченка“, які включають 626 позицій¹⁹.

Нині увазі наукової громадськості пропонується п'ятий том видання статей, повідомлень чи просто матеріалів Олега Купчинського, який називається „Видатні особистості української і закордонної науки й культури ХІХ — початку ХХІ сторіч“. Він за характером публікацій (деякі і в жанровому плані чимось подібні до статей згаданого третього тому) містить переважно дослідження Олега Купчинського останнього десятиліття, що відповідає словам заголовка передмови: „Нові дослідження Олега Купчинського...“ Саме цим новим працям, зібраним до купи з різних друкованих збірок, присвячується цей том видання.

У структурному плані збірник складається з двох частин. Перша частина називається „Статті-персоналії, опубліковані в „Енциклопедії Наукового товариства ім. Шевченка“ (томи 1—5, 2012—2022 роки). Вони раніше друкувались у п'яти томах „Енциклопедії НТШ“. Йдеться про біограми, що охоплюють літери А—Ж. До розділу увійшло 73 статті. Про сам жанр уміщених статей нічого не говоримо, він відомий із менших чи більших науково-довідкових і енциклопедичних видань. Усі без винятку статті-персоналії містять точні, засвідчені датами біографічні факти про осіб, фіксують оцінки творчості і включають детальну бібліографію як авторських праць, так і праць про автора і його творчий горобок. Біограми переважно охоплюють коло науковців, праці яких творили цеглини у величній будові НТШ, а

¹⁹ Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення.— Львів, 2013.— [Т.] 4.— 665 с.

також діячів української історії і культури, яким були присвячені дослідження вчених кола НТШ. Наприклад, інженер Теофіл Баранецький (1840—1897), який підписав перший Статут Товариства і стояв біля його джерел, був членом Вигілу, або ентешівці К. Беднарський, М. Гартель, Т. Дембицький та ін. Тут і такі добре відомі особистості, як Володимир Антонович, Іван Вагилевич, Любомир-Роман Винар, Никифор Гірняк чи Юрій Діба, так і менш знані сучасним українським дослідникам національні особистості закордонної науки, які працюють або працювали у Європі, Америці чи навіть Африці. Поряд у реєстрі статей Олега Купчинського такі постаті, як фінський фольклорист Антті-Аматус Аарне (1867—1925), який цікавився українським фольклором, зокрема казками, листувався з В. Гнатюком і сприяв його роботі; американський дослідник з національних питань СРСР та України, творчості Д. Донцова, автор біограм Т. Боровця, В. Кубійовича, М. Лебедя та А. Мельника, член НТШ в Америці Джон Армстронг (1922—2010) чи дійсний член НТШ, дослідник слов'янської філології, німецький мовознавець Еріх Бернекер (1874—1937) та багато інших.

Не потрібно забувати, що в „Енциклопедії НТШ“, звідки походять переважно публіковані статті, відведене значне місце міжнародним, міжнаціональним і міжкультурним контактам українства. Тут знову, якщо торкатися персоналій, уміщених у реєстрі гасел, не можна не назвати прізвищ: О. Брікнер, Є. Гедройц, М. Гергелевич, Д. Данічич, К.-Я. Ербен, А. Єнсен, К. Зап та ін.

Друга частина тому, яка має назву „Вибрані статті-персоналії, публіковані в різних виданнях Наукового товариства ім. Шевченка та інших наукових інституцій“, начеб доповнює першу частину статтями у розширених варіантах. Публікації ґрунтуються винятково на джерельному матеріалі (а деякі є самі по собі ілюстрацією джерел). Вони часто публіковані не лише під прізвищем „О. Купчинський“, але й під його псевдонімом „О. Антонович“ або криптонімом „О. А.“

Відкриває розділ стаття під заголовком „Фундатори та засновники Товариства імені Шевченка у Львові 1873 року“, яка стосується раннього періоду історії Товариства ім. Шевченка (водночас і першопочатків Наукового товариства ім. Шевченка). Інституція створювалася в Галичині з ініціативи українців з Великої України, які втікали від переслідувань Росією усього українського, насамперед захисту української мови. Стаття, крім історичних даних про Товариство, за словами автора, є символом єднання українців в умовах поділеної України.

До розділу увійшли: стаття про книготоргівця і мецената Михайла Димета (1819—1890), опублікована до 200-річчя від наро-

дження; дослідження про верховинського письменника і журналіста, засновника української періодики в Галичині Федора Заревича (1835—1879), який виступав під псевдонімами Юрко Ворона, Федько Клепайло, Ф. Чорногір; розвідки про піаністку і фольклористку Дарію Глібовицьку (1863—1934); ставлення Марії Заньковецької до НТШ; родовід цитриста-композитора Євгена Купчинського (1867—1938) та частина його архівної спадщини; документи про Марка Черемшину з львівських архівів, бібліотек і музеїв; біограми актора, композитора, диригента і художнього керівника львівських аматорських театрів Тадея Купчинського (1879—1938); політика й освітянина, який у 1906—1916 рр. очолював Галицький департамент і був віцепрезидентом намісництва Королівства Галичини і Володимирії у 1917—1918 рр. Володимира Децикевича (1865—1946); Мирона Кордуби; Ярослава Гордінського та інших; повідомлення про проект документа Гната Хоткевича про будівництво пам'ятника Івану Франкові у Харкові; а також перша публікація зворушливої статті-спогаду „Мої друзі зблизька і здалека: Ростислав Пилипчук“, написаної ще 2016 р.

Усі запропоновані статті-персоналії та розвідки, що вміщені у двох частинах тому, відзначаються винятковою інформативністю і науковою скрупульозністю, супроводжуються великою бібліографією. Крім того, написані доступно і легко читаються. Кожна із цих статей є цілісним окремим актуальним науковим дослідженням. Це підтверджують у майбутньому всі.

Зібрані в цьому томі видання нові праці Олега Антоновича Купчинського, безперечно, не тільки слугуватимуть дальшому розвитку української історичної науки, але й прославлять усіх тих знаних і незнаних будівничих, які вкладали цеглини у величну будівлю НТШ. Автор, якому нещодавно виповнилося 88 років, нині почесному голові НТШ (2014) продовжує плідно працювати і підтримувати своєю титанічною діяльністю цю визначну будівлю НТШ, яку різні чинники деколи пробують розхитати. І хочеться щиро побажати Олегові Антоновичу Купчинському міцного здоров'я і ще довгих творчих років на славу Товариства та української гуманітарної науки.

Леонтій ВОЙТОВИЧ,
дійсний член НТШ, доктор історичних наук, професор,
завідувач катедри історії середніх віків і візантиністики
Львівського національного університету ім. І. Франка

ЗМІСТ

<i>Вступне слово: Нові дослідження Олега Купчинського про видатних людей України і світу.— Леонтій ВОЙТОВИЧ</i>	3
<i>Розділ I. СТАТТІ-ПЕРСОНАЛІЇ, ПУБЛІКОВАНІ В ЕНЦИКЛОПЕДІЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА (томи 1—5, 2012—2022 роки)</i>	
Аарне Антті-Аматус	17
Авдикович Орест (у співавт.)	20
Алиськевич Андрій	22
Андрушків Осип-Василь	25
Антонович Володимир (у співавт.)	28
Армстронг Джон	37
Арсенич Петро	39
Ашер Оксана	42
Баран Олександр	44
Баранецький Володимир	47
Барановський Теофіл	48
Бартошевський Владислав	49
Беднарський Карло (Кароль)	50
Бернекер Еріх (у співавт.)	56
Бжезінський Збігнев	59
Бігус Мирослав-Богдан	61
Бідло Ярослав	64
Бордун Меланія (Бордунівна М.)	67
Борковський Олександр	69
Боцюрків Богдан-Ростислав (у співавт.)	74
Брикович Ілярій	77
Брікнер Олександр	79
Вагилевич Іван	85
Вертипорох Євген	92
Винар Богдан-Степан	95
Винар Любомир-Роман	97
Возняк Іван	103
Войнаровський Андрій	104
Войтович Леонтій	106

Вороний Микола	109
Воронка Роман	114
Габерляндт Міхаель	116
Гаватович Якуб	118
Гавел Вацлав	121
Гадачек Кароль	125
Гаджеґа Василь	128
Гаєвський Степан	131
Галайчук Богдан-Тадей	134
Галевич Остап	137
Галів Микола	138
Галуцинський Іван	141
Ганкевич Ярослав	142
Гарасевич Михайло	143
Гарасимчук Роман	148
Гартель Михайло	150
Гатцук Олекса	151
Гедін Свен Андерс	154
Гельвальд Фрідріх-Антон (у співавт.)	158
Гіряк Никифор	161
Глива Євген	163
Глібовицька Дарія	165
Гординський Ярослав (у співавт.)	167
Гриневецький Модест	173
Гринчишин Михайло	179
Гузар Євген	182
Гедройц Єжи	184
Герґелевич Мечислав	191
Герич Юрій	194
Грабовський (Грабовський) Міхал	196
Данилов Володимир	201
Данічич Джуро	207
Дембицький Теофіл	211
Дермаль Август	214
Децикевич Володимир	216
Дзвонівський Ян	220
Дзендзелівський Йосип	224
Діба Юрій	229
Димет Михайло	233
Дідошак Василь	236
Дмитрів Григорій	239
Дольницький Антін	240

Ербен Карел-Яромир	247
Єнсен Альфред	254
Жученко Михайло	259
Зап Карел-Владислав	261

*Розділ II. ВИБРАНІ СТАТТІ, ОПУБЛІКОВАНІ В ІНШИХ
ВИДАННЯХ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА
ТА АКАДЕМІЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ 1974—2022 РОКАХ*

Фундатори та засновники Товариства імені Шевченка у Львові 1873 року	271
Михайло Димет — діяч українського національного відродження Галичини XIX століття (До 200-річчя від народження)	308
Життя і творчість Федора Заревича (1835—1879)	323
Антін Дольницький — правник, громадсько-культурний і суспільно-полі- тичний діяч, письменник, редактор журналу „Друг“	342
Дарія Глібовицька	355
Марія Заньковецька та Наукове товариство ім. Шевченка	365
Призабуті портрети Григорія Кузьми пензля Івана Труша	375
Марко Черемшина в документах і матеріалах львівських архівів, бібліотек і музеїв	383
Вибрані відомості про родовід цитриста, композитора, громадсько-куль- турного діяча і священника Євгена Купчинського (1867—1938)	395
Дещо з архівної спадщини композитора-цитриста, громадсько-культур- ного діяча і священника Євгена Купчинського (Присвячується 150-річчю від народження композитора)	416
Тадей Купчинський — діяч українського музичного і театрального мис- тцтва західноукраїнських земель кінця XIX — перших десятиліть XX століть (Окремі спостереження, матеріали)	433
Володимир Децикевич — недооцінений у науці політик, громадсько-куль- турний діяч і освітянин	466
Із плеяди видатних у національній науці: Мирон Кордуба (До 65-річчя від смерти вченого)	477
Оцінка Мироном Кордубою науково-дослідної та громадсько-культурної діяльності Івана Шпитковського 22 квітня 1947 р.	502
Єжи Гедройц — видатний політик-інтелектуаліст, редактор, видавець і по- борник справедливого розв'язання проблем польсько-українських взаємовідносин	508
„На пам'ятник Іванові Франкові“ (Забутий проект документа Гната Хоткевича про будівництво пам'ятника у Харкові)	524
Новий пам'ятник Тарасові Шевченку у Канаді	533
Мої друзі зблизька і здалека: Ростислав Пилипчук	537
Про „Енциклопедію. Наукове товариство імені Шевченка“ (Е НТШ)	557

ДОДАТКИ

Список ілюстрацій	573
Умовні скорочення загальних слів і власних назв	576
Зміст	566